

Lietuvos ekonomikos mokslas: „Iš kur mes? Kas mes? Kur einame?“*

Linas Čekanaavičius

Docentas socialinių mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas
Saulėtekio al. 9, LT-2040 Vilnius
Tel. (370 5) 236 61 41
El.paštas: linas.cekanavicius@ef.vu.lt

Straipsnyje glaudai apžvelgiama ir kritiškai įvertinama Lietuvos ekonomikos mokslo būklė – praeities, dabarties ir ateities raidos tendencijos – pasaulio ekonominės minties plėtros ir globalizacijos iššūkių „žmogiškajam kapitalui“ kontekste. Teigiama, kad ekonomikos mokslo potencialo požiūriu Lietuva vis dar, deja, tebėra visiškai nekonkurencinga pasaulinėje mokslo rinkoje, kartu mėginama paaiškinti šią padėtį lėmusius ir tebelemiančius veiksnius. Aptariant padėtį ir ją lėmusius veiksnius svarstoma, kaip būtų galima spręsti Lietuvos ekonomikos mokslą kamuojančias problemas.

Globalizacijos procesų akivaizdoje vis aiškiau suvokiama, kad svarbiausias visuomenės ekonominės pažangos variklis šiais laikais yra nebe tiek gamtos ar finansų ištekliai, kiek vadinamas „žmogiškasis kapitalas“ – kuo gilesnės ir „taiklesnės“ darbo rinkos poreikių atžvilgiu profesinės žinios, taipgi intelektinis imlumas ir sugebėjimas prisitaikyti prie sparčiai kintamos rinkos iššūkių. Turint tai omenyje ir įvertinus palyginti neturtingus mūsų šalies gamtos ištek-

lius, galima pagrįstai teigti, kad Lietuvos ekonomikos plėtros spartą ir kokybinius parametrus lems tai, kaip greitai ir veiksmingai šalies ekonomiką pavyks paversti žinių ekonomika. Tačiau žinių ekonomika neįmanoma be ekonominių žinių, o už pastarųjų „gamybą“ atsakingi Lietuvos ekonomistai, visų pirma – ekonomistai mokslininkai. Išblunkant politinėms ir ekonominėms valstybių sienoms, dar sparčiau nyks ir intelekto „rinkų“ sienos, tad stiprėjanti konkurencija palies ne tik tradicinę prekių ir paslaugų gamybos sritį, bet ir mokslą, kartu – ekonomikos mokslą. Šios didėjančios konkurencijos grėsmės akivaizdoje privalo „inventurizuoti“ mūsų ekonomistų, intelekto išteklius – praeityje ir dabar, pažinti jų pranašumus ir trūkumus, įvertinti savo konkurencinį potencialą bei jo kitimo tendencijas ir numatyti šio potencialo didinimo kliūčių šalinimo būdus.

* „Iš kur mes? Kas mes? Kur einame?“ – taip įžymusis prancūzų tapytojas, postimpresionistas Polis Gogenas (Paul Gauguin) pavadino vieną žymiausių savo darbų, pačią didžiausią iš jo nutapytų drobių (dabar saugomą Bostono meno muziejuje, JAV). Šiuo išpūdingu matmenų ir didžiulės meninės įtaigos paveikslu tapytojas tarsi veda dialogą pats su savimi, kankinamai ieškodamas atsakymo į tris esminius būties klausimus, įrašytus drobės kamputyje. Pasiskolindamas juos šio straipsnio pavadinimui, jo autorius, suprantama, jokių būdu nepretenduoja prilygti gogeniškojo atsakymo į šiuos klausimus gilumai.

1. Ištakos

Lietuvos istorikai ir ekonomistai pagrįstai didžiuojasi, kad pirmoji pasaulyje politinės ekonomijos universitetinė katedra 1803 metais buvo įkurta ne kur kitur, bet būtent Vilniaus universitete, Lietuvoje [6, p. 69]. Tačiau net ir skvarbiausias pasaulio ekonominės minties istorijos tyrėjas vargu ar galėtų nurodyti bent vieną Lietuvos ekonomistą – ką jau kalbėti apie iš Lietuvos kilusią ekonomikos mokslo pakraipą – kurio vardas būtų radęs kelią į pasaulinius anulus: mokslo enciklopedijas arba „kas yra kas ekonomikoje“ pobūdžio žinyne. Veltui ieškotume Lietuvos vardo solidžiajame Palgrave'o ekonomikos žinyne [5], joks lietuvių ekonomistas neminimas nei tarp šimto garsiausių pasaulio ekonomistų iki Keyneso [2], nei šimtinėje žymiausių po Keyneso [1], netgi Rytų Europos ekonomikos minčiai skirtoje studijoje [7] Lietuva ir jos ekonomistai tarytum neegzistuoja.

Tad, kad ir kaip nemalonu, tačiau žvelgiant tiesai į akis derėtų pripažinti, kad pasaulio ekonominės minties istorijos požiūriu Lietuva buvo ir, deja, tebėra – tiesiai šviesiai tariant – Europos provincija. Tačiau tai neturėtų pernelyg stebinti, jeigu atsižvelgsime į tai, kad Lietuva, kaip valstybė, sugrįžo į pasaulio politinį žemėlapią tik 1918 metais, po 123 metus trukusios priverstinės priklausomybės Rusijos imperijai – priklausomybės, kuri, be kita ko, buvo pažymėta ir vienintelio Lietuvoje universiteto uždarymu (1830 m.) bei lietuviškųjų rašmenų uždraudimu 40-čiais metų. Galima sakyti, kad XX amžiaus pradžioje lietuviškosios ekonominės minties formavimasis prasidėjo iš esmės nuo nulio: nebuvo nei susiklosčiusios lietuviškos ekonominės terminijos, nei vadovėlių valstybine kalba, nei ekonomistų rengimo programų. Ekonomikos mokslų studijos Kauno Vytauto Didžiojo universitete buvo pradėtos tik

besibaigiant pirmajam XX amžiaus ketvirčiui – 1924 metais. Turint omenyje tokį vėlyvą „startą“, nenuostabu, kad Lietuvos ekonomistai nesugebėjo įnešti kokių nors apčiuopiamą indėlį į pasaulio ekonominės minties plėtotę: pirmos svarbos jų užduotimi tapo nutiesti nacionalinius kelius link tos minties. Iškiliais (netgi suvokiant, kad tas iškilumas buvo tik vietinio masto) to meto Lietuvos ekonomistais tapo finansininkas Vladas Jurgutis, statistikas Albinas Rimka ir makroekonomistas Domas Cesevičius. Mokslinės jų pažiūros formavosi stipriai veikiamos vokiškosios ekonomikos mokyklos, neabejotinai tam turėjo įtakos tai, kad jie patys galėjo būti pavadinti tos mokyklos „produktais“. VI. Jurgutis, studijavęs Miunchene, tapo Luji Brentano ir vokiečių istorinės ekonomikos mokyklos sekėju. Vokietijos universitetai taip pat buvo ir A. Rimkos, kuris 1923–1924 metais ten buvo vokiečių statistiko George'io Mayer'io mokiniu, ir D. Cesevičiaus, studijavusio Vokietijoje 1928–1934 metais, moksliniais „lopšiais“. Tiesa, paskutiniaisiais iškarniniais metais dominuojančiai vokiškajai ekonominei minčiai Lietuvos mokslo padangėje iššūkį metė pamažu stiprėjanti anglosaksiškoji tradicija, kurios įtaka sietina su Irvingo Fisherio sekėju Dzido Budrio, studijavusio Londono ekonomikos mokykloje, bei institucionalizmo šalininko Felikso Kemežio, igijusio išsilavinimą JAV, vardais.

Neperdedant galima teigti, kad minėti ekonomistai ir jų mokiniai nuveikė milžinišką darbą, diegdami šiuolaikišką ekonomikos mokslo idėjas to meto Lietuvos akademinėje terpėje bei praktiniame valstybės gyvenime. Jie „lituanizavo“ ekonomikos teoriją, inicijavo pirmuosius lietuviškus ekonomikos žurnalus („Tautos ūkis“ ir „Ekonomika“) ir kartu kūrė tuometinės Lietuvos finansų, pinigų ir statistikos sistemą. Tiesa, to meto Lietuvos eko-

nomistai negalėjo pasigirti kokiomis nors ženkliomis teorinėmis išvalgomis, didžioji jų darbo dalis buvo mokomojo ir taikomojo pobūdžio. Tačiau kas žino – galimas daiktas, kad didėjanti mokslo tiriamųjų darbų ekonomikos srityje apimtis bei kokybė jau artėjo prie tos „kritinės masės“, kai tų darbų reikšmė būtų peržengusi nacionalines sienas...

2. „Aptvaro“ ekonomika

Deja, to niekada nesužinosime, nes natūrali Lietuvos ekonomikos mokslo plėtra buvo sustabdyta politinių įvykių – Antrojo pasaulinio karo ir po jo ilgametės Sovietų Sąjungos okupacijos. Ši okupacija ekonomikos mokslui reiškė radikalų priverstinį posūkį į vienos ir vienintelės paradigmos – vadinamojo marksizmo-leninizmo – vėžes. Ikkarinės ekonomistų tradicijos iš esmės nutrūko, nes jas, viešai skelbiamas „buržuaziniu mokslu“, tęsti tapo pavojinga. Bemaž penkiasdešimtį metų Lietuvos ekonominės minties raida buvo varžoma marksizmo-leninizmo ideologinės dogmos „trandomaisiais marškiniiais“: ko gero, galima neperdedant teigti, kad visi ekonomistai turėjo atiduoti kažkokią duoklę šiai privalomai valstybinei ideologinei „linijai“.

Tačiau „kažkokią“ – dar nereiškia vienodą duoklę. Galima išskirti bent tris skirtingus partinės ideologijos atspindžio to laikotarpio Lietuvos ekonominėje mintyje lygius:

□ *Dogmatizmas*. Šios pakraipos darbams buvo būdingas atviras apologetinis K. Markso, F. Engelso ir V. Uljanovo-Lenino raštų traktavimas kaip kažkokio „Šventojo Rašto“ – t. y. pirminio atskaitos taško ir etalono, su kuriuo turėtų būti besąlygiškai suderintos visos teorinės idėjos ir netgi praktinės priemonės. Gan simptomiški šiai srovei būdavo svarstymai bei diskusijos tema „ką ir kur Jis [Marksas, Engelsas ar Leninas – L. Č.] pasakė ir ką jis tuo turėjo

omenyje“ Štai tik kelių „mokslinių“ straipsnių pavadinimai, kurie kalba patys už save (dėl suprantamų priežasčių jų autorių pavardės čia nulytimos): „V. Leninas apie liaudies vartojimą“, „Socializmo pagrindinis ekonominis dėsnis veikime“, „Antimarksistinių agrarinių teorijų kritika“, „Lenino palikimas ir aktualios politinės ekonomijos problemos“, „V. Leninas apie prekinius-piniginius santykius socializmo sąlygomis“ ir panašiai.

□ *Suvaržymai*, pasireiškę tam tikrų tabu ekonomikos studijoms nustatymu (tokių tabu pavyzdžiais gali būti rinkos kainodara, privati įmonė, konkurencija ir pan.) bei specifinės ekonominės terminijos, kuriai buvo būdinga vienu sąvokų (pvz., vartotojo perteklius, galimybės kaštai ir pan.) trūkumas, o kitų – „socialistinis savitumas“ (pvz., vertės diskonto norma buvo vadinama kapitalo efektyvumo koeficientu), vartojimu. Šie suvaržymai tapo tikra Prokurso lova ekonominei minčiai – jie ne tik smarkiai ribojo jos rutuliojimąsi, bet ir labai apsunkino galimybes stebėti pasaulio ekonomikos mokslo pažangą.

□ *Formali* duoklė marksizmui-leninizmui ir oficialiai komunistų partijos doktrinai. Nors koks nors „ideologinės ištikimybės“ pareiškimas buvo bemaž tapęs imperatyviu reikalavimu ekonomistų publikacijoms – pradedant straipsniu ir baigiant disertacija, šią prievolę iš principo buvo galima atlikti ir formaliai, apsiribojant kokia nors miglota nuoroda darbo įvade į „klasikus“ ar komunistų partijos dokumentus. Tokia nuoroda galėjo būti ir kur nors perskaityta bei tuo atveju nors iš tolo tinkanti „tarnybinė“ citata iš „marksizmo-leninizmo klasikų“ raštų, o jeigu konkrečiu atveju tinkamo klasikų posakio nepavykdavo rasti – užtekdavo ir bendrosios nuorodos, kad nagrinėjamas klausimas yra „svarbus įgyvendinant partijos n-tojo suvažiavimo nutarimus“.

Pirmiau minėtus ideologinius suvaržymus stengiasi sustiprinti saugant „tarybinę ekonomikos mokslą“ nuo „tvirkinančios“ Vakarų ekonominės minties įtakos. Galima drąsiai teigti, kad daugumai Lietuvos ekonomistų daugelis pasaulio ekonomikos naujovių buvo *terra incognita* – jie negalėdavo, nesugebėdavo ar dargi nenorėdavo stebėti ekonomikos teorijos pažinimo ribų plėtros. Tam turėjo įtakos šie veiksniai:

□ *Ribota prieiga prie Vakarų šalių ekonomikos leidinių.* Lietuvos bibliotekose tuo metu buvo galima susipažinti tik su vos keliais Vakaruose leidžiamais ekonomikos žurnalais: „Econometrica“, „Operations Research“, „Quarterly Journal of Economics“, kai kuriais kitais, kurių dažnai buvo tik paskirų metų numeriai. Dar rečiau pasitaikydavo Vakaruose leistų ekonomikos mokslo monografijų – panorusiems jas pastudijuoti Lietuvos ekonomistams dažniausiai tekdavo vykti į Maskvą, kur, pasisekus gauti specialų leidimą, jie galėjo tikėtis surasti rūpiamą leidinį INION¹ ar panašiose pusiau uždarose bibliotekose.

□ *Gebėjimų sekti Vakarų ekonominę mintį trūkumas.* Daugumai Lietuvos ekonomistų pažinti su pasaulio ekonomikos teorijos pažanga sunkino ir subjektyvūs veiksniai – tam būtinų įgūdžių trūkumas. Pirmiausiai paminėtina tai, kad pagrindinė, bemaž vienintelė mokslo kalba Sovietų Sąjungoje buvo rusų, tad kitų užsienio kalbų mokymusi buvo menkai tesirūpinama. Tai lėmė nepakankamą užsienio kalbų, visų pirma – anglų kalbos, kuri yra ekonomistų *lingua franca*, mokėjimą, o tai daugeliui Lietuvos ekonomistų padarė bevečius netgi tuos bibliotekose esančius retus Vakarų ekonominių tekstus. Antra, kadangi absoliuti dauguma sovietmečio ekonomistų gavo ne tiek ana-

litinio, kiek aprašomojo-instrukcinio pobūdžio išsilavinimą, jiems buvo ganėtinai sunku suvokti Vakarų ekonominius tekstus, kuriuose netrūko matematinių formulių, išvedimų ir įrodymų. Trečia, minėta, sovietinio pavyzdžio ekonomikai buvo būdinga savita „socialistinė“ terminija – tai taip pat kliudė suvokti Vakarų ekonominių publikacijų turinį.

□ *Paskatų domėtis Vakarų ekonomikos laimėjimais trūkumas.* Sėkmingai akademinėi ekonomisto karjera Sovietų Sąjungoje iš esmės užteko dviejų sąlygų: deklaruotos ištikimybės oficialiai doktrinai ir sovietinio tipo ekonomikos teorinės ar taikomosios analizės. Kadangi Vakarų ekonomikos teorijos vargiai derinosi su pirmąja sąlyga bei nelabai tiko realizuoti antrąją, Lietuvos ekonomistams natūraliai trūko paskatų domėtis tomis teorijomis. Juolab kad, norint „prasimušti“ ekonomikos moksle sovietmečio ekonomistui buvo visai nebūtina konkuruoti su savo profesijos kolegomis Vakaruose – visa konkurencija vyko šiapus „geležinės uždangos“. Tokiomis aplinkybėmis ekonomistai neįjautė išprusimo spragų dėl to, kad nežino, kas vyksta ekonomikos mokslo „priešakinėse linijose“ Vakaruose.

Visi šie objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai lėmė, kad sovietmečio Lietuvos ekonomikos mokslas iš esmės buvo *aptvaro ekonomika* – nežinoma pasauliui ir menkai imli tam, kas dėjosi už to „aptvaro“ sienų. To paliudijimo toli ieškoti nereikia: užtenka perversti Vilniaus universiteto, tuometinės vienintelės ekonomistų kalvės šalyje, ekonomikos dėstytojų publikacijų per 40 metų – nuo 1946-ųjų iki 1986-ųjų – sąrašus (žr. [3], [4]). Tampa akivaizdu, kad absoliuti dauguma skelbtų darbų buvo arba aprašomojo teorinio (dažnai scholastiškai ideologinio), arba praktikos aprašomojo pobūdžio (Pastarajai pakraipai priskirtinos publikacijos, kuriose apibūdinamas objekto – įmonės, šakos, šalies ūkio – funkcionavimas, o pabaigoje pa-

¹ INION – rusiška Visuomeninių mokslų mokslinio tiriamojo instituto (rus.: Institut naučnyh issledovanij obščestvennyh nauk) pavadinimo abreviatūra.

teikiamos jo veiklos gerinimo rekomendacijos – dažniausiai gan menkai argumentuotos ir neturintios teorinio „nugarkaulio.“) Akivaizdus patvirtinimas, kad sovietmečiu Lietuvos ekonomikos mokslas „virė savo paties sultyse“, yra tai, jog, sprendžiant iš minėtų publikacijų sąrašų, gal tik vos pusė procento (!) Vilniaus universiteto ekonomistų darbų anuomet surado kelia į Vakarų ekonomikos leidinius.

Žinoma, būtų neteisinga tarti, kad iki 1989 metų Lietuvos ekonomistai neturėjo jokio supratimo apie ekonomikos mokslą už „geležinės uždangos“. Vis dėlto ji niekada nebuvo visiškai nepraeinama. Kai kurios Vakarų ekonomistų knygos ir straipsniai būdavo verčiami į rusų kalbą ir paskelbiami, pavyzdžiui, su rubrika „užsienio ekonominė mintis“. Be to, keletui Lietuvos ekonomistų net tais ideologinės ksenofobijos laikais yra pavykę išvykti ilgalaikėms stažuotėms į Vakarų universitetus – sugrįžę jie supažindindavo savo kolegas su ekonomikos mokslo pažanga. Pagaliau dar vienas Vakarų ekonominių idėjų skverbimosi į Lietuvos ekonomikos mokslą kanalas buvo matematinės ekonomikos atšaka (tarybiniu ekonomikos „žargonu“ vadinta ekonomine kibernetika), kuri Sovietų Sąjungoje buvo laikoma sąlygiškai nekenksminga ideologiškai: tematiniai modeliai ir kiekybinė analizė užmaskuodavo Vakarų ekonomikos idėjų nesuderinamumą su oficialiomis sovietinėmis doktrinomis. Beje, absoliuti dauguma Lietuvos ekonomistų publikacijų Vakaruose, įskaitant ir minėtą nedidelį skaičių ten prasiveržusių Vilniaus universiteto ekonomistų darbų, kaip tik ir priklauso šiai ekonomikos mokslo srovei².

² Čia tiktų paminėti būdingą faktą: vieninteliai buvusios TSRS ekonomistai, minimi tarptautiniuose ekonominės minties žinyuose (žr. [5], [7]), yra neabejotinai priskirtini matematinės ekonomikos pakraipai. Tai – L. Kantorovičius, V. Nemčinovas, V. Novožilovas ir N. Petrakovas.

3. Nauji laikai – senos bėdos

Sovietinės sistemos kolapsas devintojo dešimtmečio pabaigoje ir atgautoji Lietuvos nepriklausomybė vėl sukėlė radikalius vyraujančios ekonomikos paradigmos pokyčius – tik šįkart jie vyko be išorės prievartos, o pačių ekonomistų iniciatyva, kurią atpalaidavo nukritę ideologiniai pančiai. Vis dėlto šiokių tokių paralelių su pokario metų virsmu įžūrėti galima – jei anuomet daugelis Lietuvos ekonomistų noromis nenoromis turėjo skubiai išpažinti „ištikimybę“ marksizmui-leninizmui, tai dabar dar sparčiau vyko sovietinės ekonomikos dogmų atsižadėjimas³. Kartais šis procesas įgydavo net tragiškių bruožų: kai kurie žinomi Lietuvos ekonomistai, apimti „neofitų“ įkarščio, netgi ėmė viešai skelbti Karlo Markso ekonominę teoriją buvus „antimokslinė“.

Tačiau senų paklydimų ir primestų ideologinių „stabų“ atsižadėjimas buvo viena, o naujų ekonominių „dievų“ pasirinkimas – visai kas kita. Dauguma Lietuvos ekonomistų turėjo gana miglotą supratimą apie vyraujančias šiuolaikinio Vakarų ekonomikos mokslo paradigmas. Padėtį sunkino ir ta aplinkybė, kad kadaise „išmaitinti“ ir išaukę su vienintele oficialiai leistina sovietinio stiliaus „politine ekonomija“, daugelis jų tinkamai nepažinojo netgi fundamentalių Vakarų ekonomikos mokslo atramų: mikroekonomikos ir makroekonomikos.

Dėl to dar ir dabar sunku išskirti kokias nors aiškiai susiformavusias Lietuvos ekonomikos mokslo sroves – kol kas šalies ekonominė mintis yra gana eklektiška. Tiesa, čia galbūt vertėtų pažymėti vieną išimtį: nuo pat paradigmų virsmo pradžios ryškiai išsiskyrė ultraliberalioji sro-

³ Analogišką procesą, vykusį Slovėnijoje, vienas slovėnų ekonomistas šių eilučių autoriui apibūdino taikliau sakiniu: „Buvę marksistai konc per vieną naktį pavarito monetaristais.“ Iš visko sprendžiant, šis kandas, bet gan taiklus apibūdinimas tinka ne vien Slovėnijai.

vė sovietinės Lietuvos ekonominės minties, savo kertiniais postulatais sekusi F. Haueko ir L. von Miseso tradicija. Tačiau ir ją vargu ar galima pavadinti moksline srove – iš esmės tai buvo liberalioji retorika, įnirtingai neigusi bet kokią teigiamą valstybės vaidmenį rinkos ekonomikos sąlygomis. Ši retorika sukėlė pirmąją privačios ekonominės iniciatyvos pasireiškimo šalies ekonomikoje bangą ir gan neblogai atitiko tuometinius „jauno ir plėšraus“ kapitalizmo audringo augimo poreikius. Vėliau, verslo praktikai stojus į stabilesnes vėžes, atitinkamai apmalšo ir ultraliberalių ekonomikos teorijų patrauklumas, tačiau ši Lietuvos ekonominės minties srovė iki šiol gan aiškiai išsiskiria – jos „citadelė“ yra privatus Lietuvos laisvosios rinkos institutas.

Laikui bėgant minėtos Vakarų ekonomikos pažinimo spragos pamažu buvo užpildomos. Tam turėjo įtakos Lietuvos ekonomistų įvairios trukmės stažuotės Vakarų universitetuose, kai kurių fundamentalių pasaulio ekonomikos veikalų vertimai į lietuvių kalbą, taip padarant juos prieinamus ir užsienio kalbų nemokantiems profesionalams, bendri su Vakarų šalių universitetų kolegomis mokslo tiriamieji darbai (pvz., pagal ES ACE PHARE programą), bibliotekų fondų atnaujinimo ir aprūpinimo naujausiomis ekonomikos mokslo knygomis bei prenumeruojamais leidiniais specialios programos ir kt. Šalies aukštosios mokyklos iš pagrindų atnaujino ekonomistų rengimo programas, įtraukdamos į jas Vakarų universitetų pavyzdžio disciplinas, o kai kurie jauni ekonomistai pasinaudojo atsivėrusiomis galimybėmis įgyti išsilavinimą – magistro arba daktaro laipsnį – žinomuose Vakarų Europos ir JAV universitetuose. Besikurianti rinkos ekonomika sukėlė didelį ekonomikos ir verslo specialistų poreikį, šitai savo ruožtu suformavo atitinkamą visuomenės studijų paklausą: verslo vadybos ir ekonomikos studijų programos labai greit tapo vie-

nos iš pačių populiariausių šalyje. Šis paklausos šuolis sukėlė atsaką: kaip grybai po lietaus Lietuvos aukštosiose mokyklose dygo vis naujos verslo vadybos ir / arba administravimo studijų programos. Dabar kone kiekviena aukštoji mokykla turi vienos ar kitos pakraipos verslo vadybos studijų programą, dažnai – ir ekonomikos. Įsidėmėtina, kad ir pirmosios šalyje privačios aukštosios mokyklos buvo skirtos kaip tik verslo vadybos specialistams rengti.

Deja, šie apskritai pozityvūs poslinkiai nebuvo nei tokie gilūs, nei tokie visapusiški, kokie jie gali pasirodyti paviršutiniškam stebėtoju. Daugeliu atvejų studijų programų pokyčiai buvo tik „kosmetiniai“, naujais „vakarietiškais“ pavadinimais pridengiant senąjį turinį. Audringas ekonominės pakraipos studijų programų „dauginimasis“, deja, nesukėlė atitinkamo kokybinio akademinį ekonomikos specialistų gretų augimo. Dargi, atvirai pasakyti, universitetų ekonomikos fakultetai prarado nemažai perspektyvių mokslininkų, kurie pasirinko atsivėrusias viliojančias karjeros valstybinėje bei diplomatinėje tarnyboje ar privačiame versle galimybes. Ši „smegenų nuotėkė“ skatino ir ryškus uždarbių minėtuose sektoriuose ir akademinėje srityje skirtumas, deja, ne universitetų naudai. Universitetinių atlyginimų skurdumas vertė ir likusius akademinės bendruomenės narius ieškoti sau antrojo, o dažnai ir trečiojo bei daugiau, pajamas duodančio darbo už universiteto sienų. Šie pašaliniai darbai veiksmingai atima iš universitetų dėstytojų laiką ir jėgas, kurias šie galėtų ir norėtų skirti savo akademiniam tobulėjimui bei mokslo tiriamajam darbui. Todėl nenuostabu, kad atsivėrusiomis spausdinimosi prestižiniuose Vakarų žurnaluose galimybėmis Lietuvos ekonomistai nesiveržia pasinaudoti – daugeliui fundamentalių mokslo tiriamųjų darbų galimybės kaštai (*opportunity costs*) yra tiesiog per didelė.

Minėtas ryškus pastangų kiekio ir jų apmokėjimo akademinėje sferoje ir už jos ribų skirtumas ne tik lemia „smegenų nuotėkį“ iš akademinės sferos, bet ir – o tai potencialiai yra dar blogiau – užkerta kelią naujiems gabiems darbuotojams ateiti į ekonomikos fakultetus. Per pastarąjį dešimtmetį nemažai talentingų ir ambicingų jaunų lietuvių įgijo ekonominio pobūdžio išsilavinimą – paženkintą magistro ar netgi daktaro (PhD) laipsniu – žinomuose Vakarų universitetuose. Deja, daugumos iš jų veltui ieškotume akademinį Lietuvos ekonomistų tarpe – grįžę į Lietuvą jie dažniausiai pasiduoda keliskart geriau mokamo ir mažiau pastangų reikalaujančio darbo už universiteto sienų pagundoms. Toks jaunimo „spaudimo iš apačios“ nebuvimas, visų pirma, smarkiai silpnina konkurenciją akademinėje bendruomenėje, o tai, suprantama, neprideda prie mokslo darbų kokybės gerinimo. Antra, tai sukelia aiškiai pastebimą ir jau pradedančią kelti vis didėjančią susirūpinimą akademinės ekonomistų bendruomenės senėjimo problemą – galima gan patikimai spėti, kad dabar vidutinis universitetų ekonomikos fakultetų narių amžius jau pasiekė 50 metų ribą.

Tačiau laiko ir jėgų nuodugniems mokslo tiriamiesiems darbams trūkumas – ne vienintelė Lietuvos ekonomikos mokslų kokybinės plėtros nebuvimo priežastis. Viena iš tokios plėtros kliūčių yra vis dar vyraujantis šalies ekonomistų silpnokas arba neišsamus kertinių šiuolaikinės ekonomikos atramų, jos „trijų banginių“ – mikroekonomikos, makroekonomikos ir ekonometrijos pažinimas. Maža to, vartant leidžiamus Lietuvoje ekonomikos problemoms skirtus leidinius ir skaitinėjanč juose spausdinamus straipsnius, sunku atsikratyti įtarimo, kad ekonomika Lietuvoje dar vis nėra suvokiama kaip empirinis mokslas, t. y. kaip mokslas, kuris reikalauja apibrėžtos hipotezės suformulavimo ir empirinio jos patikrinimo. Deja, susidaro įspūdis, kad daugeliui ekonomika dar vis

apsiriboja tiriamojo objekto apibrėžimu, jo deskripcija ir abstrakčiomis, atitrauktomis nuopaties objekto funkcionavimo dėsningumų studijų kalbomis apie to funkcionavimo pagerinimą. Turbūt todėl daugelis publikacijų šalyje leidžiamuose ekonomikos mokslo žurnaluose yra *apžvalginio* pobūdžio – aprašantys problemą ir nustatantys uždavinių, kuriuos reikėtų spręsti, sąrašą. Tokio stiliaus straipsnius nesunku atpažinti netgi iš jų pavadinimų, kuriuose labai tikėtini tokie reikšminiai žodžiai: „problemos“, „metodai“, „vaidmuo“, „apžvalga“ ir pan. Jeigu juose ir pasitaiko mėginimų statistiškai pagrįsti darbo išvadas, tai statistikos duomenys ten dažniausiai naudojami teiginiams iliustruoti arba lyginamajai analizei, o bandymai imtis gilesnės kiekybinių bei kokybinių ryšių analizės yra permėti.

Pagaliau nevertėtų pamiršti ir dar vis silpnokos šalies aukštųjų mokyklų materialinės bazės bei bibliotekų apsirūpinimo naujausiais mokslo leidiniais ir periodika. Abiem atvejais Lietuvos universitetams dar toli iki įprastų Vakarų šalių akademinį standartų: pas mus vienas kompiuteris tenka 5–8 katedros nariams, apie atskirą ar bent jau dviem trimis mokslininkams tenkantį darbo kambarį universitete galima tik pasvajoti, o bibliotekose vis dar trūksta net pagrindinių ekonomikos disciplinų vadovėlių bei fundamentalių monografijų.

Visi šie išvardyti subjektyvūs ir objektyvūs veiksniai ir lemia, kad daugiau kaip per dešimtmetį, praėjusį po Lietuvos formalaus sugrįžimo į pasaulio ekonomikos mokslo vagą, atsivėrusiomis minties ir mokslinių tyrimų laisvės galimybėmis buvo gan menkai pasinaudota – pagal *ISI Journal Citation Reports* pateikiamus duomenis, tik keliasdešimt Lietuvos ekonomistų darbų buvo paskelbta Vakaruose, iš jų tik vos keli pateko į pasaulyje prestižinius ekonomikos žurnalus. Pažymėtina, kad tarp pastarųjų ir vėl dominuoja matematinės ekonomikos pakraipos

darbai, dalis jų rašyti netgi ne ekonomistų, bet matematikos ir informatikos fakultetų darbuotojų.

4. *Quo vadis, Lietuvos ekonomikos moksle?*

Apibendrinant galima pasakyti, kad dabar pastebimos Lietuvos ekonomikos mokslo raidos tendencijos ne itin džiuginančios:

- Silpnos materialinės ir moralinės akademinio darbo paskatos atgraso gabų jaunimą įsilieti į akademinę ekonomistų bendruomenę. Dėl to gan sparčiai senėja, silpsta jos vidinės konkurencinės jėgos, nyksta tobulėjimo stimulai.

- Tebedirbantys universitetuose ekonomistai, ieškodami pakankamai lėšų pragyventi, priversti savo laiką ir jėgas švaistyti papildomiems, dažnai net ne akademinio pobūdžio darbams. Tai gerokai susiaurina jų galimybes stebėti pasaulio ekonomikos mokslo plėtrą, ką jau kalbėti apie galimybes patiems aktyviai dalyvauti šiame procese.

- Nepakankamas anglų kalbos mokėjimas ir susipažinimas su kiekybiniais ekonomikos analizės metodais daugeliui Lietuvos ekonomistų užkerta kelią į pasaulinius ekonomistų forumus ir prestižinių mokslo žurnalų puslapius. Kiti, turintys pakankamai vertingus darbus ir galintys pasidalyti jų rezultatais, dažnai negali sau leisti vykti į tarptautines konferencijas – dėl lėšų stokos.

- Universitetų jaučiamas nuolatinis lėšų stygius smarkiai menkina ir mokslo tiriamųjų darbų infrastruktūros atnaujinimo ir plėtimo galimybes – visų pirma tai pasakytina apie kompiuterizuotas darbo vietas, kompiuterines programas ir mokslinę literatūrą.

Kita vertus, sunku nepastebėti ir daug pozityvių Lietuvos ekonomikos mokslo pokyčių: plačiai atnaujinamos universitetinės ekonomikos studijų programos, šalyje leidžiami net keli

ekonominės tematikos mokslo žurnalai, susikūrė keletas neblogą potencialą turinčių ekonomikos tyrėjų grupių (Lietuvos banke, Vilniaus banke, Statistikos departamente ir kt.). Tačiau šių teigiamų poslinkių tvarumas ir tolesnė sėkminga raida jokių būdu nelaiikytina savaime užtikrinta. Ko gi reikėtų imtis, kad Lietuvos ekonomikos mokslas būtų ne tik formaliai sugrąžintas į pasaulio mokslo žemėlapi, bet ir taptų konkurencingas globaliose mokslo ir mokymo rinkose? Tai nėra paprastas klausimas ir šių eilučių autorius dar nėra pasirengęs duoti jį išsamų, visapusiškai išanalizuotą ir atsižvelgiant į šalies galimybes pasvertą atsakymą. Tad tuo tarpu tik keletas pasvarstymų apie svarbiausias veikimo kryptis ir veiksmus.

Svarbiausios veikimo kryptys, mūsų nuomone, išplaukia iš atliktos dabartinės padėties ir ją lemiančių veiksnių analizės:

1. „*Smegenų nuotėkio*“ *prevencija* – tiek vidinio „smegenų nuotėkio“ (iš akademinės sferos į privatų bei vyriausybinių sektorius), tiek išorinio (į užsienį).

2. „*Smegenų įtekėjimo*“ *skatinimas*, sukuriant jauniems, gabiems, šalyje arba užsienyje išsilavinimą įgijusiems ekonomistams finansines ir moralines paskatas likti akademinėje sferoje.

3. *Mokslinės konkurencijos ir fundamentalių mokslo laimėjimų skatinimas*.

Konkrečių veiksmų, kurių galima imtis norint užtikrinti sėkmingą veikimą nurodytomis kryptimis, sąrašas būtų, be abejo, nepalyginti ilgesnis. Nepretenduodami jį išsemti, paminėsime kelias galimas priemones:

- Konkursų akademinėms pozicijoms užimti atvirumas, skaidrumas ir objektyvumas. Siekiant užkirsti kelią galimam „klano“ sindromui arba bent panašioms įtarinėjimams, gal vertėtų pagalvoti apie tarpuniversitetines arba netgi tarptautines tokių konkursų komisijas.

- Specialių (galbūt – vardinių) mokslo stipendijų įsteigimas jauniems, mokslo vardo dar

neužsitarnavusiems, bet produktyviai akademi-
nėje sferoje dirbantiems mokslininkams.

▪ Gerai mokamų terminuotų profesūros po-
zicijų sukūrimas, leisiantis nustatytam laikui
(vienam dviem semestrams) samdyti žinomus
profesorius iš užsienio ir / arba skatinti produk-
tyviai dirbančius vietos profesorius.

▪ „Lėšų rinkėjų“ (*fund raiser*) pareigybės
įsteigimas universitetuose. Jų užduotis būtų fi-
nansinių universiteto rėmėjų (jais gali būti ver-
slo lyderiai, praturtėję universiteto absolventai,
vyriausybiniai ir užsienio fondai, kt.) kryptin-
ga paieška ir pritraukimas. Pritrauktos lėšos bū-
tų naudojamos finansuoti minėtas vardines (pa-
vyzdžiui, pavadintas donatoriaus vardu) mokslo
stipendijas ir terminuotas profesūras.

Šios „vidinės“ kliūčių ekonomikos mokslo
potencialui didėti šalinimo pastangos galėtų būti
sustiprintos „išorine“ parama, o galimybė ją už-
sitikrinti daugiausia priklausys nuo sutelktų Lie-
tuvos ekonomistų pastangų ir kryptingo veiki-
mo. Visų pirma, reiktų gerokai plėsti Lietuvos
ekonomistų galimybes bendrauti su savo ama-
to broliais ir seserimis Vakaruose, keistis su jais
idėjomis, mokytis iš jų. Deja, dabar padėtis yra

gan apverktina: Lietuvos ekonomistai retai da-
lyvauja didžiuosiuose Europos ekonomistų fo-
rumuose. Antai, pavyzdžiui, Lietuvos ekono-
mistams nėra atstovaujami, o jų mokslo
darbai nėra pristatomi Europos ekonomistų
asociacijos (EEA) reguliariose kasmetinėse
konferencijose. Tokia padėtis iš esmės grą-
žina Lietuvos ekonomikos mokslui „aptvaro“
ekonomikos vaidmenį – iš dalies mūsų pačių
„prisiimtą“, iš dalies išoriškai, Europos ekono-
mistų draugijų nustatytą „nutylėjimu“. Dar ne
taip seniai Vidurio Europos pereinamosios ekono-
mikos šalių ekonomistams buvo sudaromos
specialios dalyvavimo Europos ekonomistų fo-
rumuose sąlygos – ir palengvinant dalyvavimo
tokuose renginiuose finansinę naštą, ir „nulei-
džiant kartelę“ jų pateikiamiems moksliniams
pranešimams. Tai padėjo atgaivinti šią profesiją
minėtoje šalyje, praturtino ją naujomis
idėjomis bei pritraukė šviežių protų. Verta
pamėginti išsikovoti tokį „brendimo stadijos“
globojamųjų statusą ir Lietuvos (gal netgi ap-
skritai – Baltijos šalių) ekonomistams. Pripa-
žinti tai nėra malonu, bet dar blogiau būtų apsi-
mestinė „stručio politika“.

LITERATŪRA

1. Blaug M. Great Economists Before Keynes.
London: Wheatsheaf Books, 1986.

2. Blaug M. Great Economists Since Keynes.
Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

3. Laškovas J. Ekonominės kibernetikos ir finan-
sų fakulteto dėstytojų mokslinių leidinių bibliografija.
Vilnius: Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio
mokslo ministerija ir Vilniaus universitetas, 1981.

4. Laškovas J. Ekonominės kibernetikos ir fi-
nansų fakulteto dėstytojų mokslinių leidinių bi-

liografija. Vilnius: Lietuvos aukštojo ir specialiojo
vidurinio mokslo ministerija ir Vilniaus universite-
tas, 1986.

5. Palgrave Dictionary of Economics. London:
McMillan Press Ltd, 1994.

6. Vilniaus universiteto istorija. 1803–1940. Vil-
nius: Mokslas, 1977.

7. Wagener H.-J. (Ed.). Economic Thought in Com-
munist and Post-Communist Europe. London: Rout-
ledge Studies in the History of Economics, 1998.

LITHUANIAN ECONOMICS:

“WHERE ARE WE FROM? WHO ARE WE? WHERE ARE WE GOING?”

Linas Čekanaivičius

Summary

The paper attempts to discuss and evaluate the potential of Lithuanian economic thought in the light of an increasing competition in the opening global “intellectual market”. Past and present of Lithuanian economic profession, as well as factors that influenced path of its development and determine the present status are extensively analyzed here. The conclusion is that despite many positive developments Lithuanian economics at large is still at the stage that deserves “infant industry” status, and that urgent motivators are imperative to promote its advance to the internationally acceptable academic level.

One has to recognize the fact – however painful – that so far Lithuania was a kind of European province as far as the mainstream of the world economics development was concerned. Studies of economics in Lithuania had to be started virtually from scratch in 1920's. Twenty years later the influx of modern economic ideas to Lithuanian academics and practice was brutally stopped by the events of WW2 and the subsequent Soviet occupation. During the whole Soviet period development of the Lithuanian economic thought was severely constrained by the enforced “straightjacket” of Marxism-Leninism. The crumbling

down of the Soviet system and regained independence brought welcomed freedom to the economic thought, however this was not followed by the immediate jump in the quality of economic research. Twelve years later East-West asymmetries in economic profession are still clearly visible. The main reasons for that are: inadequate remuneration of scholars that forces academic economists to look out for an additional job as source of supplementary income, and effectively discourages promising potential researchers from joining academics; lack of quantitative analysis skills by majority and English language skills by the considerable number of Lithuanian economists; poor library facilities and research infrastructure.

The progress and future of Lithuanian science in economics heavily depend on the following factors: prevention of the “brain drain” from the local academic institutions to the private and government sector (internal ‘brain drain’) and abroad (external ‘brain drain’); stimulation of “brain influx” via provision of incentives for a young promising graduates to stay in academics; adoption of special “infant industry” status for the economics profession in Lithuania.

Įteikta 2000 m. rugšėjo mėn.